

Kemalist İdeoloji Bağlamında Kent-Taşra Kurgusu ve Kent Psikolojisi¹

Burak Özer*
Dilvin Özen**

Öz

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde başlayan modernleşme hareketleri Cumhuriyet dönemine geçişte de devam etmektedir. Tanzimat Döneminden başlayan kamusal alandaki kurumsal, yapısal değişimler -süreklilik ve kopukluk bağlamında- ve reformlar erken Cumhuriyet dönemi (1923-1938) süresince yapılan kentsel planlamanın öncüsü niteliğindedir. Kemalist ideoloji ile planlanan kent ve taşra ile ulusal kimlik vatandaşlık inşasını kamusal alan üzerinden kurmaktadır. Siyasal, toplumsal, ekonomik eğilimlerle kurgulanan kent mekanı üretilmekte ve bu mekanın zihinsel çağrışım üretme çabası Kemalist ideoloji ile örtüşmektedir. Kemalist ideolojiyi somutlaştırıp dünyevileştirmektedir. Bu noktalardan hareketle çalışmanın amacı, Kemalist ideolojinin ortaya çıkmaya başlamasıyla birlikte, tüm alanlarda yaşanan değişimlerin, ideoloji ile bağlantılı olarak kentlere nasıl yansıdığını ortaya koymaktır. Dolayısıyla, Kemalizm'in kent kurgusu ile somutlaştırılarak, kamusal hayatın içine -tamamen- nasıl yerleştirildiği ve Kemalizm'in kent psikolojisine etkisi incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kemalist İdeoloji/ Kemalizm, Modernleşme, Kent planlaması, Kent psikolojisi.

The Devise of City-Country and City Psychology in the Context of Kemalist Ideology

Abstract

The modernization movements emerging in the 18th century in the Ottoman Empire continues in the early period of Turkish Republic. The institutional, structural changes in the public sphere starting from the Tanzimat Period -in the context of continuity and disconnection -and reforms preceded the urban planning/ urbanization during the early Republican period (1923-1938). The city and the provinces, which are planned in accordance with Kemalist ideology, build the national identity and construct citizenship through the public sphere. The urban space reshaped with political, social and economic tendencies is produced, and the effort of producing mental connotations within this space coincides with secular Kemalist ideology. The aim here is to point out how the changes in all fields are reflected in the cities within connection of Kemalist ideology since its emergence.

Keywords: Kemalist ideology/Kemalism, Modernization, City plnning, City psychology.

1 Bu makale 1-3 Kasım 2019 tarihleri arasında Ürgüp'te yapılan Liberal Düşünce Kongresi'nde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

*Doktorant | İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyaset Psikolojisi | burakozer1666@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4300-0126

**Doktorant | İstanbul Medeniyet Üni. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi | dilvinozen@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5022-2582 | DOI: 10.36484/liberal.644360
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 24, Sayı: 96, Güz 2019, ss. 55-72.
Gönderim Tarihi: 8 Kasım 2019 | Kabul Tarihi: 27 Kasım 2019

Giriş

Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinden itibaren başlayan modernleşme hareketleri, imparatorluğun yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin de temel amacı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşmenin devrim ile değil, tedrici değişim ile yapılması hedeflenmekle beraber istenen yapısal değişimlerin gerçekleştiğini iddia etmek zordur. Yeni kurulan Cumhuriyet Türkiye'sinde hem kamusal alanı hem de özel alanı içine alan, toplumun tümünü kapsayan devrimler, modernleşme hareketinin kapsamında yer almıştır. Osmanlı Devleti'nden radikal kopuşu amaçlayan Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketleri, Batı'ya tam anlamıyla uyumlu bir devlet ve toplum inşa etmeyi hedeflemektedir.

Erken Cumhuriyet dönemi ile başlayan modernleşme hareketleri ile birlikte, yeni bir ideolojinin temelleri atılmaktadır. Devletin kurucu kadroları tarafından yapılan devrimler ile birlikte, dönemin hakim ideolojisinin Kemalizm olduğu görülmektedir. Belirtildiği gibi toplumun hukuki, siyasi, eğitim, sosyal gibi neredeyse tüm alanlarında devrimler gerçekleştirilmekte ve dönemin ideolojisi, bu devrimlerin içeriğini belirlemektedir. Bu devrimler, beraberinde kentsel ve kırsal alanlarda da değişimleri, dönüşümleri getirmektedir.

Tüm bu noktalardan hareketle, bu çalışmada, erken Cumhuriyet dönemi ile başlayan Kemalist ideolojinin kent alanlarına nasıl yansıdığı ve nasıl görünür hale gelerek bir ideolojinin somutlaştırıldığı meselesi ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Ancak öncelikle genel olarak ideoloji kavramı ve teorik olarak Kemalist ideolojinin ne olduğuna yer verilecektir. Daha sonra, modernleşme ile birlikte evrensel ve yerel kent kurgusu tartışılacaktır. Kemalist kent kurgusu, yerelde, majör kent örnekleri ile çeşitlendirilecektir. Son olarak, Kemalist ve modern kent kurgusunun toplumsal algısına/psikolojisine değinilip, çalışma sonuçlandırılacaktır.

Kemalist İdeoloji

Kemalizm bir ideoloji midir? Düşünsel arka planı, evrensel değerlerin² yeni kurulan bir ülkenin mi yoksa Osmanlı İmparatorluk mirasından sıyrılmasının hikayesi midir? Düşünsel kaynakları nelerdir ve ideoloji olarak kabul edilenlerden farkları, benzerlikleri nelerdir? Kemalizm, Antonio Gramsci'nin "hegemonya" kavramından yola çıkarak; üstyapının elinde bulundurduğu

2 Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 6 okunu temsil eden (evrensel) ilkeler; Devrimcilik, Laiklik, Devletçilik, Milliyetçilik, Halkçılık ve Cumhuriyetçiliktir. Fırkanın değerleri, Avrupa'daki krallıklara karşı "halk" (bileşenlerle) ihtilallerinden çıkan hak kazanımları ile doğru orantılıdır. Ayrıca modern ulus-devlet pratiklerinin aşamalarını işaret etmek anlamında öncü değerlerdir.

araçlarla, toplumu, politik ve sivil toplum olarak alansal ayrıştırması, üretmesi ve tekrardan üretmesi midir? Bir başka bakış açısıyla, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Dönemi reformlarının bıraktığı yerden modernleşme deneyimlerini mi içermektedir?

Kemalizm'e geçmeden önce ideoloji kavramının tanımından yola çıkmak konuyu anlamak açısından da yerinde olacaktır. İdeoloji teriminin kökleri açık olarak bilinmese de kavram olarak Tracy tarafından türetilmiş ve ilk kez 1796 yılında kullanılmıştır. Tracy'e göre ideoloji, yeni bir fikirler bilimi anlamına gelmektedir. İdeolojinin siyasi bir kavram olarak kullanılması ise Marx'ın yazılarındaki kullanımı ile başlamıştır.³ İdeoloji kavramının ilişkilendirilen anlamlara bakıldığında; siyasi bir inanç sistemi, eylem yönelimli siyasi fikirler kümesi olarak anlaşılması, Kemalizm için önemli olan iki şeyden birisi yönetici sınıfının fikirleri, diğeri ise bir siyasî sistemi veya rejimi meşrulaştırmak üzere, resmî olarak ayrıcalık verilmiş fikirler kümesidir. İdeolojinin ilişkilendirildiği bu anlamlara bakıldığında son ikisi Kemalizm'in de bir ideoloji olduğunu göstermede yardımcı olmaktadır.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte başlayan Türk İnkılabı, siyasal ve sosyal alanda ivedi olarak uygulanmaya başlanmıştır. Yapılan inkılaplar ile Batı'ya siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel alanlarda ayak uydurulması amaçlanmıştır. Dolayısıyla Türk İnkılabı bir tür Kemalist modernleşme siyaseti olarak nitelendirilebilir.⁴ Dönem itibariyle yeni devleti kuran kadroları da elinde bulundurmasından dolayı Kemalist ideoloji ya da Kemalizm bu döneme hakim olmuştur. Beriş, bunun sebebinin Kemalizm'in bir devrim ideolojisi ya da devrimci ideoloji olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir; fakat Mustafa Kemal Atatürk hayatta iken Kemalizm resmi olarak ideoloji ya da siyasal düşünce hüviyetini haiz değildir. Bundan dolayı da Kemalizm'in temeli olan altı ok cumhuriyetin ilanından 14 yıl sonra, 1937'de anayasaya girmektedir.⁵

Mustafa Kemal Atatürk'ün dönem itibariyle böyle bir ideolojiyi yaymak, hayata geçirmek gibi bir amacı olmasa da yapılan devrimler ile birlikte toplumun tüm alanlarına bir ideoloji olarak yerleştiği görülmektedir. Amaç, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak için modernleşmeyi bu inkılaplar yoluyla gerçekleştirmektir. Modernleşme hareketi, kaldığı yerden, cumhuriyeti kuran kadronun öngördüğü ve planladığı bir hareketin devamıdır. Dolayısıyla bunu

3 Andrew Heywood, "Giriş: İdeolojiyi Anlama", *Siyasal İdeolojiler*, Çev. A. K. Bayram vd., Adres Yayınları, Ankara 2013, ss. 18-39.

4 Nazım İrem, "Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye'de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5: Muhafazakârlık*, Ed. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, ss. 105-117.

5 H. Emrah Beriş, "Kemalist Devrimden Muhafazakar Devrime" *Toplum ve Bilim Dergisi*, 2004, Sayı:34, s. 52.

Kemalizmden bağımsız düşünmek söz konusu değildir. Yani kurulan yeni devlette ve rejimdeki temel amaç çağdaşlaşma yönünü tamamen Batı medeniyetine dönmektir. Bunun için de Batıdaki toplumsal, siyasal kurum ve değerlerin yapılacak reformlarla birlikte ülkeye taşınması gerekmektedir. Bu sebeple Kemalist ideolojiye modernleştirici ideoloji de denilebilir.⁶ Hilafetin kaldırılması, harf devrimi, Cumhuriyet rejiminin benimsenip saltanatın kaldırılması gibi yaşamı etkileyen birçok devrim bu dönemde yapılmıştır. Toplumun kıyafetinin nasıl olacağından, dinini nasıl yaşayacağına (laiklik) kadar devlet müdahalelerde bulunmaktadır. Modernleşme ve Batılılaşma çabasıyla yapıldığına inanılan bu devrim ve değişimler Osmanlı'nın temelde devamı gibi görünse de aslında Türkiye'yi bu devamlılıktan uzaklaştırmakta ve koparmaktadır.

Zürcher, Kemalizm'in Osmanlı'da başlatılan reform hareketlerinin daha cesur ve radikal aşaması olarak görmektedir.⁷ Nitekim Osmanlı'da yapılan reformlar daha yavaş, ılımlı ve sorunlu alanların düzeltilmesi olarak görülebilirken, Kemalist reformların tepeden inmece, düzeltmeden çok yıkıp yeniden bir toplum inşası olduğu iddia edilebilir. *"Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ve kurucu ideolojisi olarak bilinen ve tanımlanan Kemalizm'in siyasal ve toplumsal projesi yeni bir vatan yeni bir toplum yeni bir kimlik ve bu yaratılmış ulus için yeni bir tanımlamakla kalmamış Türk insanı için siyasetin statüsünü ve anlamını değiştirmiştir."* Çelik'in bu alıntısıyla önerilen modelin temeli laik, modern ve Batılı yeni bir Türk kimliğinin yaratılmasına ve Türk ulusunu türdeş ve uyumlu bir bütünlük içinde temsiline dayanan bir düzeni amaçlamaktadır. Bu türdeş toplumun işlevi ise iki şekildedir. Bunlardan birisi dönemin tek parti rejimini meşrulaştırma, diğeri ise, bir dizi yapısal yeniden oluşun yapılabileceği bir yüzey oluşturmaktır.⁸ Yeğen, "Kemalizm ve Hegomanya" adlı çalışmasında Kemalizmi; "Kemalizm kendisini epey önceleyen Türkiye'nin modernleşme-Batılılaşma serüvenini belirli bir okuma üzerinden sürdürme girişimlerinden birisi şüphesiz siyaseten en başarılı olanıdır." şeklinde ifade ederken, Kemalizmin iki önemli özelliği üzerinde de durmaktadır. Bunlardan ilki Kemalizm, Türkiye'nin modernleşme-Batılılaşma serüveni içerisinde mümkün olmuş bir ideolojidir. İkinci özelliği ise, bu serüveni özel bir biçimde okumanın/sabitlemenin, yorumlamanın ve sürdürmenin adıdır.⁹

6 Beriş, a.g.m., s. 53.

7 Eric J. Zürcher, "Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, Ed. Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 44.

8 Nur Betül Çelik, "Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, Ed. Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 76.

9 Mesut Yeğen, "Kemalizm ve Hegemonya", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, Ed. Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 56.

Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1938)

Klasik anlamda modern ulus devlet oluşturma modeline, Kemalist iktidar döneminde rastlanmaktadır.¹⁰ Modern ulus devlet çatışmalar sonucu kendini inşa etmekte ve istikrarı sağlamak için çeşitli ideolojiler üretmektedir. Bu ideolojiler doğrultusunda, iktidar kendini, vatandaşlarının üzerinden yeniden üretmektedir. Ali Gevgilili *Kemalizm ve Bonapartizm* adlı okumasında, İdris Küçükömer'in *Düzenin Yabancılaşması* eserinden alıntılar yapmaktadır. Uzmanlaşmış, eğitilmiş, Avrupa'da eğitim görmüş bürokrat-teknokrat aydın geleneğinin siyasallaşmış hali olan İttihat ve Terakki, II. Meşrutiyet ile iktidarı ile devleti ele geçirdikten sonra sıranın topluma geldiğini anlayacaktır.¹¹ Devleti yönetmekle, toplumu yönetmek aynı değildir. Yönetme yetkisi olabilir ama meşruluğu padişah-sultan gibi geleneksel, alışılmış, kutsal, karizmatik ya da halifelik statüsü gibi sosyal-toplumsal değildir.

Zürcher, *Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları* adlı bölüm okumasında, Kemalist reformların Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği reformlara göre farklı, yeni ve radikal olduğunu tartışmaktadır. Ancak, Kemalizm, Osmanlı entelijansiyasından ve asli unsurlardan faydalanarak Batı referansları ile daha çok hareket etmektedir. Soru "Devlet nasıl kurtulabilir?"dir ve bu sorunun cevapları/çözümleri, askeri ve siyasal olarak verildiğine göre artık soru, "Devleti kuran bileşenler, nasıl bir arada tutulabilir?"dir.¹² Mesut Yeğen, *Kemalizm ve Hegemonya?* adlı kitap bölümünde bu döneme, Kemalist iktidarının kapsam ve performansı itibarıyla "Türkiye'nin modernleşme-Batılılaşma serüveni" demektedir.¹³ Nur Betül Çelik ise, Kemalizm'i "siyasal toplumsal proje" olarak değerlendirmekte ve Türkiye siyasetine farklı bir anlam, kimlik getirdiğini vurgulamaktadır.¹⁴ Levent Köker, *Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi* adlı kitap bölümünde, Kemalizm'i, daha sistemsel, analitik ve ideal olanı ele alarak, "devletin kendi varlık sebebini de tayin etmekte, bu varlığını koruyup sürdürme mantığıyla (raison d'Etat yahut hikmet-i hükümet ile) özdeşleştirilmiş olmaktadır."¹⁵

Kemalist iktidar tarzı ile alakalı metinlerde, kanunlar, ilkeler, reformlar, çeşitli sav ve mitler üzerinden kendini var etmektedir. Laiklik ve Milliyetçilik,

10 Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e, III. Selim döneminden beri modernleşme hareketleri mevcuttur fakat devlet olarak erken dönem Cumhuriyet, ulus-devlet anlamında beden bulmaktır.

11 Ali Gevgili, "Kemalizm ve Bonapartizm", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, Ed. Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 195.

12 Zürcher, a.g.m., s. 50.

13 Yeğen, a.g.e., s. 56.

14 Çelik, a.g.e., s. 75.

15 Levent Köker, "Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, Ed. Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 98.

Jön Türk ideolojisi (1913'ten beri mevcut) gibi. Laiklik, yalnızca devlet ve dinin ayrılması değil, dinin kamu yaşamından çıkarılması ve kalan din kurumları üstünde devletin tam denetiminin kurulması olarak da yorumlanabilir. Aşırı Milliyetçilik biçimi, buna eşlik eden tarihsel efsanelerin (Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi gibi) yaratılmasıyla birlikte, yeni bir ulusal kimliğin oluşturulmasında başlıca araç olarak kullanılmış ve böylece birçok hususta dinin yerini alması istenmişti.¹⁶

Ziya Gökalp için kültür/hars, millidir ve milletin diğerine geçemez, aktarılamaz. Bir milletin kültürü yalnız kendisine mahsustur.¹⁷ Çünkü, kültürün esası, dini, ahlaki, estetik heyecanlarıdır ve bu heyecanlar da milletin en samimi ve en içten duygularıdır. Milletin kendi şahsiyetinin samimi ifadeleri olduğu gibi, bunlara eklenen hususi dili de milletin tarihi ve sosyal hayatının bir aynasıdır.¹⁸ Gökalp'ten sonra Necmettin Sadık Sadak'ın ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun devam ettirdiği milli kültür tasarısı Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi ile milli mite dönüşmektedir. Taha Parla ve Andrew Davison, Kemalist Milliyetçiliği, etnik ve ırksal üstünlük bağlamında tartışmaktadır.¹⁹ Kemalist iktidar tarzındaki Milliyetçilik ideolojisi, bu adımlarla antropolojik ve arkeolojiktir.

Cumhuriyetçilik, 1923'ten beri temel bir ilkeydi. İlk kez 1.Dünya Savaşı'nda vurgulanmış "Halkçılık", ulusal dayanışma ve bütün ulusun çıkarlarını topluluk ya da sınıf çıkarlarının üstünde tutma düşüncesi anlamına gelmekteydi. Olumsuz anlamda, sınıf çıkarlarının inkarına (Kemalizm'e göre, Türkiye'de, Avrupa'daki gibi sınıflar yoktu) ve sınıf esasındaki siyasal faaliyetin yasaklanmasına yol açıyordu.²⁰ Ucuz iş gücü ile beslenen fabrikalar arttıkça, ölçekleri büyüyen bir işçi sınıfı da ortaya çıkmaktadır. Toplumsal olarak sivrilmeye başlayan ve örgütlenen (cemiyet olmaya çalışan) bu sınıf "Halkçılık" ilkesine ters düşmektedir. Yine Halkçılık ilkesinin, köye ve kırsal yapıya bakış açısı; "milletin efendisi" olan köylünün, kapitalist bir üreticiye dönüşmeden ve Pazar ekonomisine eklenmeden köyünde kalması gerektiği üzerinedir.

Devrimcilik²¹, sürekli değişimi ve Kemalist reform programını desteklemeye içten bağlı olma anlamına gelmektedir. Devletçilik, devletin ekonomik

16 Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, ss. 269-270.

17 Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976, s. 19.

18 Ziya Gökalp, *Makaleler III*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1977, s. 381.

19 Taha Parla, Andrew Davison, *Corporatist Ideology in Kemalist Turkey Progress or Order?*, Syracuse University Press, New York 2004, s. 80.

20 Zürcher, *a.g.e.*, s. 52.

21 İnkılapçılık, Atatürk'ün muhafazakar takipçilerinin deyişi ile Reformculuk.

alandaki üstünlüğünün tanınmasıydı.²² Devletçilik, okumalarda da değinildiği gibi korporatizm uygulamalarına denk gelmektedir. Türkiye’de dönemin ekonomik konjonktürü gereği (Büyük Buhran ile) küçülen, kendi içine dönen ve devlet eliyle yönetilen, denetlenen ekonomik yaptırımlar mevcuttur. 1924 yılında, Mütedair Kanunu ile içki üretimi tekel altına alınmaktadır. 1926 yılında, İspirto ve Meşrubat-ı Külliye İnhisarı Hakkında Kanunu ile alkollü içki üretimi ve ithali devlet tekeline verilmektedir. 1925 yılında, Tütün İdare-i Muvakkatesi ve Sigara Kağıdı İnhisarı kanunu ile tütün rejisi satın alınmaktadır. 1925 yılında, Şeker Fabrikalarına verilen İmtiyaz ve Muafiyet Hakkında Kanunu ile şeker fabrikası kurmak ve işletmek için hükümet izni gerekli hale getirilmektedir. Yine 1925 yılında Liman İşletmeler İnhisarına Dair Kanunu ile liman tekeli kurulmaktadır. Kanunlarla kapitalizmden (ya da devlet kapitalizmi) farklı bir iktisadi politika izlenmektedir. Bu durum, Ahmet Makal’ın metninde kapitalistleşmesi geç olan otoriter korporatizm olarak değerlendirilmektedir.²³ Geç kapitalistleşmek ile geç ulus devlet modelini yakalamak arasında paralellik mevcuttur. Ulusal birliğini geç gerçekleştirmiş ülkelerde demokrasi anlamında huzursuzluklar yaşanmaktadır. Makal’ın ve Parla’ya getirdiği eleştirisi “Türkiye korporatif değil, sadece otoriterdir.” şeklindedir. Türkiye otoriterdir ama otoriter olmak, yapılan korporatist²⁴ yaptırımlar sonucudur. Dolayısıyla sadece otoriterdir demek, sadece sonucu ifade etmektir. Nitekim merkezden uzaklaştıkça, taşralara gidildikçe bu otoriterliğin beden değiştirildiği görülmektedir. Bu noktada, Kemalist iktidar, parti taşra örgütlenmesi ve bütünleşmesi için taşrada nüfuzlu toplumsal kesimleri, aileleri kullanmaktadır. Partinin taşra örgütleri, kendi çıkarlarına göre ekonomik ve politik güçlerini kullanmaktadır. Bu konu Murat Metinsoy tarafından vurgulanmaktadır. Parti bu otoritesini hakim aileler üzerinden kurmaya çalışmaktadır. Seçimlerde iktidar olmaya çalışan adaylar çeşitli ittifaklar kurmakta ve alanda çatışmalar yaşanmaktadır.²⁵

Taşra hakimiyeti sembolik değerlerle de merkeze bağlanmaya çalışılmaktaydı. Devletin bankası olan Ziraat Bankası’nın bulunduğu yine militarist adlarla var olan caddeler, sokaklar kurumlar, Mustafa Kemal Atatürk heykellerinin bulunduğu anıtlar, parklar vs. Bahsedilen altı ilke, 1937’de Türk Anayasasına eklenmektedir. Hepsini birlikte Kemalizmin devlet ideolojisini;

22 Zürcher, a.g.e., s. 265

23 Ahmet Makal, “Türkiye’de Tek Parti Dönemi ve Korporatizm Tartışmaları”, *Toplum ve Bilim*, 2002, Sayı 93, s.196

24 Korporatist devlet anlayışı, dönemin baskın ideolojilerinden (liberalizm, kapitalizm ve sosyalizm gibi) bağımsız, yasama yürütme ve yargı, kısacası güçler ayrılığını kendi iktidarına yasal özerklik oluşturmak için kullanan otoriter eğilimler gösteren devlet refleksidir.

25 Murat Metinsoy, “Kemalizmin Taşrası: Erken Cumhuriyet Taşrasında Parti, Devlet ve Toplum”, *Toplum ve Bilim*, 2010, Sayı: 118, s.127

okullarda, basında ve orduda aşılamanın dayanağını oluşturmaktadır. Kemalizm; Türk dini olarak tanımlanmaktaydı.²⁶

Modernleşme Pratikleri Bağlamında Kent Kurgusu/ Planlaması

İlk bölümde Kemalizmin temel amacının modernleşme ile birlikte çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak olduğu belirtilmektedir. Evrensel bazda modern ulus devlet pratiklerinden olan (Londra, Berlin ve Paris örnekleri ile) kent planlaması, 19. yüzyıl kentlerinin temel karakteri haline gelmektedir. Büyük ve cazibe merkezi olan kentler, nüfus hacimleri ve nüfuslarının getirileri (kültürel, ekonomik, geleneksel, sınıfsal yapıları gibi) ile kentin yönetimi için kontrol edilmesi gereken konular arasına girmektedir. Kentlerdeki görünüm ve alanlar, kent planlaması ile şekillenirken, kent sakinlerinin özelliklerine ve direnişlerine (oyun oynama, rol yapma gibi) göre ikinci bir hal almaktadır. Böylelikle, mekanlar/kamusal alanlar, çeşitli iktisadi, siyasi ve sosyal dönüşümler yaşarken, modernizmin klasik çelişkisi olan kopukluk ve süreklilik halleri oluşmaktaydı. Kent, bir yandan endüstriyel, modern ulus mekanyken, bir yandan da inanç, etnik, sınıf, hiyerarşi ve toplumsal cinsiyeti “içeren” mekan olma halini sürdürmektedir.

Kamusal alan tartışmaları, Avrupa referansları ile dönemsel/yüzyıllara göre değerlendirilmektedir. Jürgen Habermas, kamusal alanı burjuvazi ve pratikleri üzerinden kurmaktadır.²⁷ Michel Foucault ise kamusal alanı, insan bedeni üzerinden iktidar üretilen alan olarak, temelde üç dönem ile tartışmaktadır. Birinci dönem; kamusal alan, siyasi iktidarın 16. ve 17. yüzyıllar arası, cezalandırma eylem biçimleri ile açıklanmaktadır. Cezaların, insanların gözü önünde, gösteri gibi sergilenmesi hem iktidarın kendini insanlar arasında tekrar üretmesini hem de kamusal alanı iktidar aklına göre şekillendirmesini sağlamaktadır. İkinci dönem ise; 17. ve 18. yüzyıllarda, modernleşmenin getirdiği kurumlar aracılığı ile kamusal alandan alınarak, kapatılmaya ve toplumdan ayırıştırılan mekanlara geçmektedir. Bu durum toplumsal denetimi ve disiplini kapalı kurumlar (hapishaneler, tımarhaneler, ıslahevleri gibi) üzerinden inşa etmektedir. Son evre ise, üçüncü dönem olarak değerlendirilen 19. ve 20. yüzyıllardaki durumu açıklamaktadır. Bu da “panoptizm” yani “gözetim” toplumuna dönüştüğüdür.²⁸ Siyaset ile stratejinin iç içe girdiği, modern-ulus-devlet inşası, aktörleri ve kurumları, iktisadi eğilimler, anayasallaşma gibi

²⁶ Zürcher, a.g.e., s. 265.

²⁷ Jürgen Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 87.

²⁸ Michel Foucault, *Büyük Kapatılma*, Çev. Işık Ergüden ve Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s. 237.

durumlar, 18. ve 19. yüzyıl deneyimlerini oluşturmaktadır. Bu bileşenlerle yönetmek, başka bir sanat haline dönüşmektedir. Yönetimsellik; evrim süreci içinde yönetimin ortaya çıkma sebebi olan yönetilecek öznelerin kendine duyduğu ihtiyaçtan sıyrılıp, kendi varlığını gerekli kılan bir olguya dönüşmektedir. Artık devletin yönetim alanları siyaset ile sınırlı kalmaz ve şeylerin yönetimi olarak bahsettiğimiz günlük hayatın küçük detaylarına işlemeye başlamaktadır. Daha iyi bir kontrol için daha çok bilgi, daha çok bilgi için daha iyi kontrol gereklidir.²⁹ Yönetim, öznelerle beraber, kurum ve mekanlarla bir düzeni işaret etmektedir.

Kentle/kamusal alanla beraber tahakküm altına alınmaya çalışan heterojen toplum, baskı ve ikna politikaları ile homojen bir kodlamanın içine girmeye başlamaktadır. Ancak kent mekanı maddi bir üründür, yıllardır değişen, değiştiren, değişmekte ve değişecek olandır. Bu alandaki temsiliyet, mal ve hizmetlerin sunumuna, tüketime göre çeşitli eşitsizlikler, çelişkiler oluşmaktadır. Lefebvre, mekanın yeniden üretilmesini ve sosyal ilişkileri, devlet eliyle kentsel toplumsal mekanda ve gündelik hayatın içinde gerçekleştiğini belirtmektedir.³⁰

Kemalizm'in Kent Yaklaşımı

Modern ulus devletin Türkiye yerelindeki yansıması Kemalist Dönemdir.³¹ Türkiye modernleşmesi ve kent planlaması, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yani Tanzimat Dönemi reformları ile ilişkilidir. Örneğin, İstanbul Altıncı Belediyesi'nin meclisinde tartışılan ve alınan kararlar kent mekanını düzenlemek ile ilgilidir. Kent planlaması ve inşaat faaliyetlerini düzenleyen ilk nizamnameler 1848 ile 1882 yılları arasında başlıca altı nizamname şeklinde çıkarıldı: 1848 Ebniye Nizamnamesi, 1858 Sokaklara dair nizamname, 1863 Turuk ve Ebniye Nizamnamesi, 1875 İstanbul ve Belde-i Selasede yapılacak Ebniyenin Suret-i İnşaiyesine dair nizamname, 1877 Dersaadet Belediye Kanunu ve 1882 Ebniye Kanunu gibi.³² Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş mücadelesi içinde, Osmanlı Devleti'nden miras alınan kent planlaması (yangın, deprem, hijyen ve ulaşım gibi konular/başlıklar ile şekillenen planlar), birçok zorluk (ekonomik, çok kültürlü olma hali gibi) içinde devam etmektedir. Modernleşme hareketleri, toplumsal bir karşılığı olmaksızın

29 Michel Foucault, "Yönetimsellik", *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, Çev. Işık Ergüden, Ferda Keskin ve Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005, ss. 264-287.

30 Erbatur Çavuşoğlu, *Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2016, s. 24.

31 Tek parti; Cumhuriyet Halk Fırkası, tek millet; Türk, tek ideoloji; 6 Ok uygulamaları ile.

32 Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti; Değişen İstanbul*, Çev. Selim Deringil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1996, s. 42.

yapılmaya ve dayatılmaya devam etmektedir. Bu haliyle “elitist” ve “halka rağmen halk için” olarak adlandırılmaktadır.

Erken Cumhuriyet döneminde, yerelde Cumhuriyet Halk Fırkası ile özdeşleşen ama evrensel anlamda modern-ulus devlet anlayışını yansıtan 6 ok ilkelerine göre toplumsal düzenlemeler yapılmaktadır. Ancak bu düzenlemeler dört başlık altında yoğunlaşmaktadır. Birincisi, Cumhuriyet öncelikli olarak, çok etnikli ve çok kültürlü nüfusundan (Kürt, Ermeni, Rum gibi etnik aktörleri dışarıda bırakarak) tek bir “ulus” yaratmaktadır ve devlet kurgusu bu ulus üzerinden inşa edilmektedir. İkincisi ise “resmi ideolojiyi”, geleneksel İslam çerçevesinden daha seküler bir alana taşımaktır. Bu durum da evrensel devlet koşullarının içinde bulunduğu “rasyonellik” ve “pozitivizm”dir. Cumhuriyet ideolojisinin kamusal alanda yaptığı bir başka değişiklik ise toplumsal cinsiyete bağlıdır. Kadın, Cumhuriyetin en önemli figürlerinden biri olmaktadır ve kadının toplumsal hayata katılımı artmaktadır. Dördüncü başlık ise, dönemin ve devletin koşullarına bağlı olan ekonomik eğilimler ile ilgilidir. O da kalkınmadır. Kemalist kent planlaması, partinin altı ilkesi ve temelde bu dört başlığın ışığında gerçekleşmektedir. Kemalizm’in kent planlaması veya kent yaklaşımlarında da temel amaç aynı şekilde kentlerin Kemalizm ile uyumlu olmasıdır. Bu uyum ile birlikte kentlerin ana ilkeleri; demokratik, laik, evrensel hukuk ile uyumlu, insan haklarına saygılı kent yönetimi anlayışıdır.³³ Kent mekanındaki “bilimsel”, “teknik”, “yasal”, “stratejik”, “yapısal” uygulamalar, manipülatiftir. Kent stratejisi veya ideolojisi, yapısal değişiklikleri içerirse de, güce/iktidara hizmet etmektedir.³⁴

Hem ulus-devlet hem de Türkiye Cumhuriyeti kentlerinin -öncelikli master plan olarak İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentler- modernleşme pratikleri bağlamında, Mustafa Kemal Atatürk, kent planlama projeleri oluşturmak için adımlar atmaktadır. İlk olarak, Berlinli mimar Dr. Carl Christoph Lörcher (1884-1966), İstanbul ve Ankara için imar planları oluşturmaktadır.³⁵ Ankara’nın başkent seçilmesinden sonra “başkent”e uygun olan kent projesi için Alman kent plancısı Hermann Jansen (1869-1945) 1928’de seçilmektedir ve Jansen, imar planını 1932’ye kadar uygulamaktadır.³⁶ Jansen, imar planını,

33 Çetin Göksu, “Kemalist Kent Modeli Denemesi ve Türkiye’nin Geleceği”, *Aydınlanma 1923 Bağımsız Kemalist Düşünce Dergisi*, 2004, Sayı: 51, s. 40.

34 Henri Lefebvre, *The Production of Space*, Çev. D. Nicholson-Smith, Basil Blackwell, Oxford 1991, s. 375.

35 Goethe Enstitüsü, *Bir Başkent Oluşumu; Türkiye için Modern ve Planlı bir Başkent Kurmak: Ankara 1920-1950*, Goethe Enstitüsü, <http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm> (Erişim: 12 Ekim 2019)

36 Goethe Enstitüsü, *Bir Başkent Oluşumu; Hermann Jansen*, Goethe Enstitüsü, <http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm> (Erişim: 12 Ekim 2019)

Ankara'nın coğrafi, fiziki koşullarının yanında, toplumsal koşullarına göre dizayn etmektedir.³⁷

Jansen Planı ile Ankara, "güzel", "hijyenik" ve geniş/ferah caddeler (motorlu taşıtlar için), bulvarlar, meydanlar, anıtlar, yeşil alanlar/parklar ile donatılmaktadır. Örneğin Ulus Meydanı, kentin bürokratik ve politik mekanıdır. Zafer Anıtı, 1. TBMM binası, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki Atatürk Büstü bu mekanın temel unsurları olarak göze çarpmaktadır. 1950'lere doğru ise, meydana, finansal ve ticari özellikler de eklenmektedir.³⁸ Bunun yanı sıra, Ankara, merkez-kır aksı hiyerarşisi içinde olan, bahçeli evlerle -yerleşim alanları olarak- çevrelenmektedir. Ankara, Anadolu kasabası halinden, modern bir başkent kimliği kazandırılmaya çalışılan bir kent haline gelmektedir.

İstanbul ve İzmir planlarını hazırlamak üzere, başta Fransız kent tasarımcısı Henri Prost (1874-1959) olmak üzere, 1936 yılında, 150 yabancı mimar-plancı Türkiye'ye davet edilmektedir.³⁹ İstanbul için oluşturulan plan, Ankara'ya nazaran, daha zorludur. Çünkü İstanbul, Ankara gibi Anadolu mekanı değildir. Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarının önemli kenti ve başkentidir. Tarihsel süreçler içinde yüzyıllardır kurgulanmıştır. Dolayısıyla Prost'un planı, "güzelleştirme" temeli üzerine kurulan, geniş ve bağlı yolları ile Haussman tarzı bulvarlara sahip, güçlü Batı Avrupa kentlerini hatırlatan bir imaj çizmektedir.⁴⁰ İstanbul'u planlamak, İstanbul'un sahip olduğu karakteristik, yerleşmiş değerleri nedeniyle daha zor ve uzun zaman alan bir hale dönüşmektedir. İstanbul, Ankara gibi net, modern kent tahayyülü olan ve erken dönem Cumhuriyetinin resmi ideolojisinin mekansallaştırmasının yoğun yaşandığı bir kent değildir. Ancak mekanın sekülerleşmesi ve millileşmesi bağlamında, İstanbul'da da adımlar atılmaktadır. İstanbul, sosyo-kültürel anlamda zengin, kozmopolit, çok dilli, etnik ve dini unsurların kemikleştiği ve bu unsurların kentsel mekanı belirleyiciliği ile işleyen bir kenttir. Bu kentsel dokuyu da koruyarak, Prost öncülüğünde birtakım ideolojik (ulusal, seküler) tarihi ve arkeolojik adımlar atılmaktadır. 1936-1950 yılları arasında Türkiye'de olan Prost, İstanbul için birçok belediye başkanı ile görev yapmaktadır. İstanbul için hazırlanan "master plan", kenti 3 bölgeye ayırmaktadır; tarihi yarımada, Beyoğlu, Anadolu yakası. Daha sonra, temel

37 Arkitektuel, "Hermann Jansen'in Ankara Planı", Arkitektuel, <https://www.arkitektuel.com/hermann-jansenin-ankara-planı/> (Erişim: 12 Ekim 2019)

38 Nuray Bayraktar, "Tarihe Eş Zamanlı Tanıklık: Ulus ve Kızılay Meydanlarının Değişim Süreci", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, s.31.

39 İpek Akpınar, "İstanbul'u (Yeniden) İnşa Etmek: 1937 Henri Prost Planı 2000'den kesitler II: Cumhuriyet'in Mekanları/Zamanları/İnsanları", *Doktora Araştırmaları Sempozyumu Kitabı*, Ed. Elvan Ergut ve B. İmamoğlu, Dipnot yayınları ve ODTU yayınevi, Ankara 2010, s. 107.

40 Akpınar, a.g.e., s. 107.

meseleleri; ulaşım, tarihi eserlerin, anıtların ve silüetin (Boğaz, Çamlıca ve tarihi yarımada gibi) korunması, yolların genişletilmesi, hijyenik görüntü oluşturmak ve konut-çalışma alanlarının belirlenip ayrıştırılması gibi konularla kurmaktadır.⁴¹ Böylelikle özgür, eşit, genç kamusal mekan oluşturulmak istenmektedir. Ancak, siyasi plan ve partilerin eğilimleri, ekonomik şartlara ve toplumsal reflekslere göre İstanbul mekanı, 1950'ler, 1980'ler ve hatta günümüze kadar değişip dönüşmektedir. Bu durum, kent mekanının yaşayan bir organizma olduğunun başka bir kanıtıdır.

Yeni kent anlayışının uygulanması sadece Ankara ve İstanbul gibi büyük kentlerde değil, küçük kent ve ilçelerde de etkisini göstermektedir. Bu kapsamda Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul'un bir ilçesi olan Yalova ile küçük bir kent olan Dersim/Tunceli örneklerini değerlendirmek mümkündür. Yalova, Osmanlı Devleti tarihinde, Bursa ve İzmit kazalarına bağlı bir kasabadır. 2 Haziran 1929'da Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği üzerine çıkarılan bir kanun gereğince, Yalova ilçe yapılarak, İstanbul'a bağlanmaktadır. Kurtuluş Savaşı sonrasında, 19 Ağustos 1929 tarihinde ilk defa Yalova'ya giden Mustafa Kemal Atatürk, Yalova'ya bağlı olan Termal'in yeniden inşasını sağlamakta ve Termal Oteli'nin bir süre ziyaretçisi olmaktadır. 1929 yılında, Yalova'da yapılan "Millet Çiftliği"nin inşasında, ağaç için binanın taşındığı/yer değiştirdiği köşk⁴² yine buradadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün, "Kurtuluşa öncü" ve "Benim Kentim" olarak bahsettiği Yalova, 1930 yılında İstanbul'un ilçeleri arasına katılmaktadır.⁴³ Dersim/ Tunceli, erken dönem Cumhuriyetinin özgün siyasal, sosyal ve yönetsel uygulamalarından biridir. 25.12.1935 tarihinde yayınlanan 2884 sayılı yasaya göre, yalnızca ilin değil, bölgenin, yönetiminden, adına birçok başlığı içeren değişiklikler yapılmaktadır.⁴⁴ Bu kanuna göre yapılan değişiklikler, ilin heterojen toplumsallığını, devletin homojenleştiren yönetim pratiklerine bırakılmaktadır. Dersim/Tunceli, sahip olduğu etnik ve dinsel farklılıkları ile, diğer kentlerde görüldüğü gibi, kent deneyimini aynı şekilde yaşamaktadır. Güvenlik ve risk temalarının ön planda olduğu kent, hükümet konağı ve merkez karakolu etrafında çevrelenen merkez meydan ve caddelerden oluşturulmaktadır. Devlet, iktidarını, yerini ve çıkarlarını korumak adına, devlet aygıtlarını ayrıştırmaktadır.⁴⁵ Ancak Dersim örneğinde devlet, aygıtlarında beden bulmaktadır. Baskı ve ideolojik aygıtları ile kent mekanındadır.

41 Akpınar, a.g.e. s. 110

42 "Yürüyen Köşk" olarak adlandırılmaktadır.

43 Yalova Belediyesi, "Yalova Tarihi", <http://www.yalova.gov.tr/yalova-tarihi>, Yalova Belediyesi, <http://www.yalova.gov.tr/yalova-tarihi> (Erişim: 12 Ekim 2019)

44 TBMM, "Kanun Tutanağı, TBMM, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc016/kanuntbmmc016/kanuntbmmc01602884.pdf (Erişim: 12 Ekim 2019)

45 Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev. Yusuf Alp ve Mahmut Özişik, İletişim Yayınevi, İstanbul 1994, s. 30.

Büyük kentlerle eş zamanlı olarak, ülkenin bütün kent ve kasabaları, kurucu ideolojinin kent tasarımı modellerine uygun kurgulanmaktadır. Bu kurgu, kent mekanının merkezinde olan Cumhuriyet Meydanı, Atatürk Bulvarı, hükümet konağı, belediye binası, kurtuluş mücadelesi ilgili ya da modern figürlü anıt veya heykel ile tamamlanmaktadır. Merkeze çıkan yollar ve cadde-ler, parklar, devlet kurumları yine kuruluş ideolojisi ve resmi tarihler alakalıdır. Örneğin; İstanbul Belediyesi tarafından Avusturyalı heykeltıraş Heinrich Kripllel'e yaptırılan Atatürk heykeli, 23 Ağustos 1926 yılında Sarayburnu'na dikilmektedir ve açılışı dönemin belediye başkanı tarafından yapılmaktadır. Heykelin konulması için seçilen Sarayburnu noktası stratejiktir. Heykelin yeri hem Osmanlı İmparatorluğu'nun simge saraylarından biri olan Topkapı Sarayı'nın önüdür hem tarihi yarımada'nın egemen konumundadır hem de Mustafa Kemal Atatürk'ün İstanbul'dan Samsun'a hareket ettiği yerdir.⁴⁶ Heykel ile sembolik yerlere yeni ulusal ve seküler manalar kazandırılmak istenmektedir. Aynı yıl; Konya'ya, 1927 yılında Ankara'nın Ulus Meydanı'na, 1928 yılında Taksim Meydanı'na, 1930 yılında Kırklareli'ne, 1932'de İzmir'in Konak Meydanı'na ve Samsun'a dikilen heykel ve anıtlar dikilmektedir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden kısa süre sonra heykel ve anıtlara saldırıların artması üzerine, 31 Temmuz 1951'de 5816 Sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun yürürlüğe girmektedir.⁴⁷

Kent mekanında yerini alan başka bir aktör de bankadır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde ve erken dönem Cumhuriyet döneminde kurgulanan modern kent mekanında 19. yüzyılın sonlarında kurulmuş olan Ziraat Bankasıdır. Tarımdan, ticarete, esnaftan, zanaatkara ekonomik anlamda yardımcı olan Ziraat Bankası, 1923'te şube ve sandık sayısını 110'dan 300'e çıkarmaktadır. Şube sayısındaki bu büyük artış birçok kent mekanında banka şubesinin yer almasını beraberinde getirmektedir.

Kentlerdeki bu değişimler, Osmanlı ve İslami kent profilinin aksine, modern, hukuki, kurumsal, liberal, kozmopolit, Batı perspektifli ve sekülerdir. Kent mekanındaki konumlanmalar, iş bölümleri, kentlerle ilgili yasal düzenlemeler vs. ne liberal ne de sosyalist adımlardır. Devlet kontrolünde gerçekleşen adımlar, Taha Parla ve Andrew Davison'un vurguladığı "Kemalist ideolojideki korporatizm" çizgisindedir.⁴⁸ Kültürel reformlarla somutlaştırılan ulus-devlet alanlarına dönüştürülmektedir.

46 Faik Gür, "Atatürk Heykelleri ve Türkiye'de Resmi Tarihin Görseleşmesi", *Toplum ve Bilim Dergisi*, 2001, Sayı: 90, s. 160.

47 En Son Haber, "Türkiye'de Yapılan İlk Atatürk Heykeli", <https://www.ensonhaber.com/turkiyede-yapilan-ilk-ataturk-heykeli.html> (Erişim: 12 Ekim 2019)

48 T. Parla, A. Davinson, *Corporatist Ideology in Kemalist Turkey. Progress or Order?* Syracuse University Press, New York 2004.

Kentin Psikolojik Algısı

Kentleşme, modern toplumların oluşumudur. Çok sayıda insan, kırsal bölgelerden, sosyal, politik, ekonomik sebeplerle kentlere, endüstriyel alanlara doğru göç etmekte ve kentsel merkezlerin hacmini, karakterini değiştirip dönüştürmektedir. Kenti şekillendiren, dönüştüren hem fiziksel hem de sosyal çevre oluşturan hareketlilikler, belirli alanlarda belirli ilişkiler üretmektedir. Modern kamusal alanın tarihsel bir olgu ya da norm olarak nasıl oluştuğuna bakmak, siyasetten, kültüre, medyadan kente birçok alanın konusudur. Habermas'tan alıntılan Meral Özbek, "Kamusal alan, her şeyden önce, toplumsal yaşamımız içinde kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulduğu alandır."⁴⁹ vurgusu ile kamusal alanın tarihsel ve toplumsal temellerine değinmektedir. Georg Simmel, modern yaşamın hızı, karmaşıklığı ve parçalanmasının, yasal kurallar ya da paranın mübadelesi üzerine kurulanlar gibi mahrem olmayan, standart ilişkilerin sayısını artırdığını ileri sürmektedir.⁵⁰ Kentin sakinlerinin zihinlerini şekillendiren modernite, kentin mekanlarını ve insanlarını da üretmektedir. Kamusal insanı, kamusal alanı üstünden anlamlandırmak gerekirse; kamusal alan, aralarında aile bağı ya da yakın bağlar olmayan insanlar arasındaki birliktelikleri ve karşılıklı sözleşme (taahhüt) bağlarını ifade eder. Arkadaşlık ya da aile bağlarından çok, bir kitleye, bir halka ve politik bir uygulamaya, alana ilişkin bir bağıdır. Kamusal alanın dışında kaldığı düşünülen alana da, özel alan denilmektedir. Richard Sennett'e göre, özel alan, kendi başımıza, ailemizle ve yakın arkadaşlarımızla baş başa kaldığımız alandır. Bu iki genel tanım, modern zamanın diliyle tanımlanmaktadır.⁵¹ Kamusal sözcüğü herkesin denetimine açıkken, özel sözcüğü, aile ve arkadaşlarla daha anlamlı, sınırlı, sıcak, samimi, güven ve duyguların hakim olduğu bir alan olarak görülmektedir. Sennett samimiyetin üstüne duruyor, bu kavrama karşılık olarak da maskeleyme kavramını kullanıyor. Samimiyet ve sahicilik özel alana ait bir kavramken, maskeleyme (taklit, mimesis, öyleymiş gibi vb.) kamusal yaşamda takınılan tavidir.⁵² Kentler, dönemin sosyo-ekonomik ve kültürel çeşitlilik anlamında merkezidir. Ayrıca, ulus-devlet inşası ile şekillenen, siyasetin, devletin, siyasi partilerin, cemaatlerin konumlandığı, birçok insana umut vadeden, göç alan kentlerdir. Kentler, aynı zamanda kamusal mekanlardır. Devasa parklar, meydanlar, kurumlar, sokaklar, caddeler, kafeler, hanlar, eğlence mekanları, tiyatro ve opera salonları gibi mekanlar, artık herkesin

49 Meral Özbek (ed.), "Önsöz", *Kamusal Alan*, Hil Yayınevi, İstanbul 2004, ss. 9-10

50 Tony Bilton vd., *Sosyoloji*, Çev. Kemal İnal, Yeliz Kartal, Nurgök Özkale, Siyasal Kitapevi, Ankara 2008, s. 37.

51 Richard Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, s. 32.

52 Sennett, *a.g.e.*, s. 44.

“var olduğu” alanlardır. Kamusal alanlar, yükselen burjuvazi sınıfı mensupları, oluşan işçi sınıfı, eşler, çocuklar vs. herkesi kapsayan ve bu kapsamı kendi bildiğine göre gerçekleştiren mekanlardır. Bu sosyal adetler, kendi ritüellerini insanlara aktarmaktadır. Örneğin tiyatro, opera, vapur, tramvay gibi mekan ve lojistik teknolojiler kişiye zaman mefhumu kazandırmaktadır. Bu mekanlara giderken ya da bu araçları gündelik hayatta kullanırken, diğer sosyal kodlar oluşturmaktadır; nasıl giyinilmeli, nasıl konuşulmalı ya da tam tersi olarak, ne yapılmayacağı öğretilmektedir.

Örneğin Türkiye’deki toplumsal görüntü; iş ve eğitim hayatında olan, yüzü traşlı erkeklerin yanında başörtüsüz kadınlar, sağlıklı, okul üniformalı çocuk ve gençler, (başkent) Ankara önderliğinde, modern mimari ile yapılan Cumhuriyetin kamu binalarının olduğu kentler, gösterilerin, performansların sergilendiği ulusal tiyatrolar, senfoni orkestrası, opera ve bale, övünülen/gurur verici bir tarım, demiryolu, fabrikalar ve barajlar ile ilgili olan fotoğraflara yansımaktadır.⁵³ Bu görüntü, dönemin baskın ve egemen görüntüsü haline gelmektedir. *Son dönem Kemalizmin enerjisinin önemli bir bölümünü, kılık ve kıyafetin düzenlenmesine hasretmesi ve bunu kamu alanını devletleştirerek yapmasının ardında, “Garplı” simgelerle toplumsal hiyerarşide üstün konumda bulunanların, yani Cumhuriyet elitlerinin, “şarklı” simgelerin kamusal alanda daha fazla görünüyor olmasını, kendi üstün toplumsal statülerini alt bir tabakanın tehdit edışı olarak algılamaları da etkili olmuştur.*⁵⁴ Modernleşme ile atılan adımlara uygun hareket eden insanların yanı sıra, gelenekselliğini, kimliğini muhafaza edip, değerleri için mücadele eden, kent mekanında kaçış çizgileri oluşturan insanlar mevcuttur. “Mevcut iktisadi aklın belirlediği modern kent ve modern birey tahayyülü, kentler üzerinde de önemli bir baskı yaratarak geleneksel-modern çelişkisini körüklemiştir.”⁵⁵

53 Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, University of Washington Press, Washington D.C. 1997, s. 8

54 Ahmet İnsel, “Giriş”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, Ed. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 21.

55 Erbatur Çavuşoğlu, a.g.e., s. 52.

Sonuç

mekan politiktir...
mekan, ideoloji ya da politikadan ayrılabilir bir bilimsel bir obje değildir:
ve mekan her zaman politik ve stratejik olagelmıştır...
her ne kadar homojen gözükse de mekan sosyal bir üründür.
Henri LEFEBVRE

Osmanlı Devleti'nden alınan kent mirası, kapalı, ayrıştıran, dinsel ve etnik görünümüdür. Son dönem Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet modernleşmesi ile kent mekanı; kent reformları ve yasaları ile kabul edilen değişimlerin olduğu, tasarlanmış meydanlar, caddeler, parklar ve planlanmış imar projeleri ile yaşayan canlı somut mekanlara dönüştürülmektedir.

Erken dönem Cumhuriyet kuruluş ideolojisi, mekanı, toplumsal dönüşümün fiziki ortamı haline getirmektedir. Kent, modernitenin kurallarına göre işleyen, kontrollü, hakim ve kurumsal olmaya başladıkça, kentte olan/yaşayan insan da, onu çevreleyen kodlara göre şekillenmektedir ve o alanı şekillendirmektedir. Mekan, toplumsal, siyasal ve ekonomik eğilimlerle kurgulanmaktadır. Bu kurgu, kamusal alanın kullananlarını da yaratmaktadır. Kentsel mekan, araç ve yaya trafiği olan, hiyerarşik geometrik tasarımdır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden alınan çarpık ve toplumsallıkla bağı kopuk kent planlaması, Cumhuriyet döneminin ulus-devlet yaratma ve kapitalist modern dünya ile bütünleşme pratikleri ile devam etmektedir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte girilmiş olunan modernleşme süreci kurucu iktidarın şekillendirmesiyle olduğu görülmektedir. Bu şekillendirme toplumun tüm alanlarında olduğu gibi kent planlamasında da görülmektedir. Kent merkezlerinin, caddelerinin ve sokaklarının cumhuriyetin hakim ideolojisi olan Kemalizm ile örtüşür şekilde dizayn edildiği görülmektedir. Cumhuriyet ile başlanan yolculukta kentlerdeki heykeller daha çok lider ve liderin yanında mücadele etmiş kişileri hafızlarda kalıcı kılmak adına önemli lokasyonlarda konumlandırılmıştır. Aynı zamanda sokak ve cadde isimleri de aynı sürecin ürünü olarak görülmektedir. Bu yolculukta yapılanlar ve hedeflenen değerler (barış içinde, huzurlu, homojen görünümlü, eşit gibi) eleştirilmektedir, dezavantajlı, çelişkili ve rövanşist bulunmaktadır. Bu dönemlerde kurgulanan mekanlar, kendinden sonraki dönemler için hem bir mücadele

hem de tekrardan üretilmeye aday mekanlardır. Nitekim devamında gelen iktidarlar ve siyasi ideolojiler incelendiğinde bu açık bir şekilde görülmektedir. Dolayısıyla Kemalizm ile başlayan günün siyasi ideolojisinin toplumun her alanına yansıtılması anlayışı diğer siyasi düşünceler içinde referans olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- AKPINAR, İpek Y, "İstanbul'u (Yeniden) İnşa Etmek: 1937 Henri Prost Planı", 2000'den kesitler II: Cumhuriyet'in Mekanları/Zamanları/İnsanları Doktora Araştırmaları Sempozyumu Kitabı, Dipnot yayınları ve ODTU Yayınevi, Ankara 2010, ss. 107-124.
- ALTHUSSER, Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev. Yusuf Alp ve Mahmut Özışık, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.
- ARKITEKTUEL, "Hermann Jansen'in Ankara Planı", <https://www.arkitektuel.com/hermann-jansenin-ankara-planı/> (Erişim: 12 Ekim 2019).
- BAYRAKTAR, Nuray, "Tarihe Eş Zamanlı Tanıklık: Ulus ve Kızılay Meydanlarının Değişim Süreci", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Ankara 2013, Sayı: 1 ss. 20-35.
- BERİŞ, H. Emrah, "Kemalist Devrimden Muhafazakar Devrime" *Toplum ve Bilim Dergisi*, 2004, Sayı:34, ss. 49-58.
- BILTON, T. vd., *Sosyoloji*, Çev. Kemal İnal, Yeliz Kartal, Nurgök Özkale, Siyasal Kitapevi, Ankara 2008.
- BOZDOĞAN, Sibel, KASABA, Reşat, *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, University of Washington Press, Washington D.C. 1997.
- ÇAVUŞOĞLU, Erbatur, *Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi*, Ayrıntı Yayınları İstanbul 2016.
- ÇELİK, Nur Betül, "Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, Ed. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, ss. 75-91.
- ÇELİK, Zeynep, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti; Değişen İstanbul*, Çev. Selim Deringil, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- EN SON HABER, "Türkiye'de Yapılan İlk Atatürk Heykeli", <https://www.ensonhaber.com/turkiyede-yapilan-ilk-ataturk-heykeli.html> (Erişim: 12 Ekim 2019)
- FOUCAULT, Michel, "Yönetimsellik", *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, Çev. Işık Ergüden, Ferda Keskin ve Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005, ss. 264-87.
- FOUCAULT, Michel, *Büyük Kapatılma*, Çev: Işık Ergüden ve Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- GEVGİLİLİ, Ali, "Kemalizm ve Bonapartizm", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, Ed. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, ss. 192- 196.
- GOETHE ENSTİTÜSÜ, "Bir Başkent Oluşumu; Türkiye için Modern ve Planlı bir Başkent Kurmak: Ankara 1920-1950", <http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm> (Erişim: 12 Ekim 2019).
- GOETHE ENSTİTÜSÜ, "Bir Başkent Oluşumu; Hermann Jansen", <http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/arc/jan/trindex.htm> (Erişim: 12 Ekim 2019).

- GÖKALP, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.
- GÖKALP, Ziya, *Makaleler III*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1977.
- GÖKSU, Çetin, "Kemalist Kent Modeli Denemesi ve Türkiye'nin Geleceği" *Aydınlanma 1923 Bağımsız Kemalist Düşünce Dergisi*, 2004, Sayı: 51, ss. 39-42.
- GÜR, Faik, "Atatürk Heykelleri ve Türkiye'de Resmi Tarihin Görselleşmesi", *Toplum ve Bilim*, 2001, Sayı: 90, ss. 147-166.
- HABERMAS, Jürgen, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* Çev: Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- HEYWOOD Andrew. (2013), "Giriş: İdeolojiyi Anlama", *Siyasal İdeolojiler* Çev. A. K. Bayram vd., Adres Yayınları, Ankara 2013.
- HEYWOOD, Andrew, "Liberalizm", *Siyasal İdeolojiler*, Çev. A. K. Bayram vd., Adres Yayınları, Ankara 2013.
- İNSEL, Ahmet, "Giriş", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, Ed. Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, ss. 15-25.
- İREM, Nazım, "Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye'de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5: Muhafazakârlık*, Ed. Ahmet Çiğdem, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, ss. 105-117.
- KÖKER, Levent, "Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, Ed. Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, ss. 97-112.
- LEFEBVRE, Henri, *The Production of Space*, Çev.: D. Nicholson-Smith Basil Blackwell, Oxford 1991.
- MAKAL, Ahmet, "Türkiye'de Tek Parti Dönemi ve Korporatizm Tartışmaları", *Toplum ve Bilim*, 2002, Sayı: 93, ss. 173-199.
- METİNSOY, Murat, "Kemalizmin Taşrası: Erken Cumhuriyet Taşrasında Parti, Devlet ve Toplum", *Toplum ve Bilim*, 2010, Sayı 118, ss. 124-164
- ÖZBEK, Meral, *Kamusal Alan*, Hil Yayınları, İstanbul 2004.
- PARLA, Taha, DAVISON, Andrew, *Corporatist Ideology in Kemalist Turkey. Progress or Order?*, Syracuse University Press, New York 2004.
- SENNETT, Richard, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev: Serpil Durak & Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.
- TBMM, "Kanun Tutanağı", https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc016/kanunbmmc016/kanunbmmc01602884.pdf (Erişim: 12 Ekim 2019).
- YALOVA BELEDİYESİ, "Yalova Tarihi", Yalova Belediyesi, <http://www.yalova.gov.tr/yalova-tarihi> (Erişim: 12 Ekim 2019).
- YEĞEN, Mesut, "Kemalizm ve Hegemonya", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, Ed. Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, ss. 56- 74.
- ZİRAAT BANKASI, "Tarihçe", Ziraat Bankası, <http://www.ziraatbank-kktc.com/hakkimizda/tarihce> (Erişim: 12 Ekim 2019)
- ZURCHER, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- ZURCHER, Eric Jan, "Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, Ed. Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, ss. 44-55.